

Ahlâk

AHLÂK ÇALIŖMALARINI VE AHLÂK FELSEFESİNİ DERGİSİ

Cilt Vol. 1 **Sayı** No. 1

Yayın Tarihi / Publication Date

Ekim/October, 2020

Copyright © Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

CC BY-NC-ND 4.0

Rawls - Habermas Tartışması: Politik Liberalizmden Müzakereci Demokrasiye, Benzerin Farklılıkları

Burhaneddin Kanlıođlu

Öz: Bu metin, çağdaş politik felsefenin iki önemli ismi Rawls ve Habermas'ın politik teklif ve önermelerini mukayeseli bir şekilde incelenmeyi ve mevcut literatürün bu iki düşünürün politik felsefelerindeki benzerlikler ve farklılıklar hakkındaki kanaatlerini göstermeyi amaçlar. Bu inceleme Rawls-Habermas tartışmasının geldiği merhale ve çağdaş politik problemler üzerindeki muhtemel katkı ve yaklaşımları konu edinecektir.

Anahtar Kelimeler: John Rawls, Jürgen Habermas, Politik Liberalizm, Müzakereci Demokrasi, Rawls Habermas Tartışması

Rawls-Habermas Debate: from Political Liberalism To Deliberative Democracy, Dissimilarities of the Similar

Abstract: This essay aims to indicate the comparative analysis of the political offers and discussions of the two important figures of contemporary political philosophy, Rawls and Habermas, and the current literature in terms of the similarities and differences in the political philosophy of these two thinkers. This enquiry will focus on possible contribution concerning the contemporary political problems in light of the Rawls-Habermas debate.

Keywords: John Rawls, Jürgen Habermas, Political Liberalism, Deliberative Democracy, Rawls Habermas Debate

@ Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Bölümü.
burhaneddinkanlioglu@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-3555-0144>

DOI: 10.5281/zenodo.4173340
ahlak dergisi, 2020
ahlakdersisi.org

Başvuru: 15.07.2020
Kabul: 16.09.2020

Giriş

Başlarken, günümüz politik felsefe literatürünün Rawls ve Habermas'ı iki ayrı politik kutup olarak görüp, bu kutupları mukayese etmeye yönelik bir eğilimlerinin ve hatta bu mukayesenin sonucu olarak ortaya çıkan ürünlerin de güncel literatür açısından belli bir okuyucu kitlesinin ve popüleritesinin olduğunu söyleyerek başlayalım. John Rawls ve Jürgen Habermas'ın meşhur mektuplaşmaları ve karşılıklı kritikleri ile birlikte, Rawls'un özellikle iki temel eseri Politik Liberalizm ile Bir Adalet Teorisi kitaplarında ortaya koyduğu "Makul Özne" fikri ve Habermas'ın uzun yıllardır birçok eserinde ortaya koyduğu "İletişimsel Rasyonalite" fikri; Türkiye'deki akademi çevrelerinde olmasa da dünyadaki birçok politik felsefe müellifi tarafından fazlasıyla tartışıldı. Ben de bu celsede Rawls ve Habermas'ı metnin iki temel öznesi yaparken, politik felsefelerinin ve tekliflerinin literatürce nasıl karşılandığını göstermeye çalışacak ve kendi aralarındaki yazışmalar ve tartışmalarla da bu iki kutbun birbirlerine karşı tutumlarını ve kendilerince ayrışma noktalarını imlemeye gayret edeceğim. Bunları yapaya gayret ederken biri diğerinden daha popüler son yüzyılın iki önemli politik felsefe müellifinin metinlerini referans alacağım. Bu müelliflerden ilki birçok eserinde hem Rawls'a hem de Habermas'a atıf yapan Chantal Mouffe olacak ve onun Rawls ve Habermas'ı "Müzakerici Demokrasi" perspektifinden keşiştirdiği metni üzerinden bu iki filozofun benzerliklerini ele almaya gayret edeceğim. Bunla birlikte Rawls ve Habermas mukayesecilerinin en çalışkanı olarak bilinen Gordon Finlayson'un metni üzerinden de belli çatışma alanlarını ortaya koyamaya çalışacağım. Sonuçta buradan bir keşişme ya da çatışma çıkıp çıkamayacağını, bunların bugün güncel olarak bizlere bir şey verip veremeyeceğini veya en azından vaat edip edemeyeceğini ise bu iki filozofun kendi metinleri ve birbirlerine yazdıkları metinler üzerinden tetkik ve tenkit etmeye gayret edeceğim. Bunlarla birlikte Türkçe literatürdeki bu konu ve tartışma üzerine yetkin ve tek eser olan, Murat Özbek tarafından derlenmiş "Rawls-Habermas Tartışması"* üst başlıklı kitapta Habermas ve Rawls üzerine varılan kısmen sentezci sonucun değerlendirilmesi yapılacak ve günümüz politik gerçekliği ve sorunları bağlamında bu tartışmaların nereye tekabül ettiği ya da edeceğini konu etmeye çalışacağım.

* "Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar? Rawls-Habermas Tartışması" başlıklı bu derleme eserde ilgili filozofların birbirlerine yazdıkları mektup-metinlerin çevirileri de mevcuttur.

Çoğunluk, Çoğulculuk ve Kesişmeler

Günümüz politik felsefe tartışmalarının hemen hepsinin “demokrasi” merkezli ve bu kavramla ilintili teorik ya da pratik meseleler eşliğinde yürütüldüğü bilinen bir vakıa. Hatta demokrasi ve felsefe münasebeti Alan Badiou’da; Demokrasi felsefenin bir varoluş koşulu¹ olarak ortaya çıkıyor. Bu meyanda ‘Politik Felsefe’ adına ortaya koyaçağınız herhangi bir önerme ya da teklif Kant’ın Mavi Gözlükler istiaresi vari alıcılarınız tarafından “Demokrasi Gözlükleri” adını verebileceğimiz ön yargı çerçevesinden alımlanıyor. Bir başka deyişle bugün Politik Felsefe adına önereceğiniz ya da teklif edeceğiniz hemen her şey “demokrasi” dairesi altında alımlanmak durumunda. Bu elbette bir zorunluluk değil. Fakat algılama ve felsefe pratiği böyle olunca vereceğiniz, ortaya koyacağınız tekliflerin karşılık bulabilmesi için ‘demokrasi,’ ile bağlantıları olmalı. Böyle bir atmosferde politik felsefe adına ortaya koyduğunuz herhangi bir eser ya da metnin siz isterseniz adına ya da yamacına ‘demokrasi’ kavramını eklemiş ya da eklememiş olmanızın artık bir önemi kalmayacak ve başkaları ya da kritikçiniz sizi kendi “demokrasi” dağarcığından belli türden bir isim veya kategorizasyona tabii tutmuş olacak. Bu alımlama Rawls ya da Habermas olsanız da değişmiyor. Örneğin John Rawls, Politik Liberalizm eserinde önerdiği tekliflerin bir “anayasal demokrasi” standartlarında değerlendirilmesi gerektiğini dile getirirken Mouffe Rawls’u “Müzakereci Demokrasi” başlığı altında değerlendiriyor. Benzer bir şekilde Habermas da cumhuriyetçi olarak bilinirken Mouffe, Rawls ile Habermas’ı yine “Müzakereci Demokrasi” başlığı altında kesiştiriyor ve bu kesiştirmesini şu şekilde açıklıyor:

“Müzakereci demokrasinin birçok farklı versiyonları/çeşitleri mevcuttur fakat kabaca bunlar iki ana ekol altında sınıflandırılabilirler: Bunlardan birincisi büyük oranda John Rawls’tan, ikincisi ise Jürgen Habermas’tan etkilenen müzakereci demokrasidir. (...) Elbette ben bu iki yaklaşım arasında - tartışmam boyunca izah edip belirtecek olduğum - kimi farklılıkların var olmadığını iddia etmiyorum, fakat bu iki yaklaşım arasında, kendi çalışmam açısından uyumsuzlıklardan daha da kayda değer olan önemli bir takım yakınlıklar da bulunmaktadır.”²

Mouffe’un Müzakereci Demokrasi’den muradı ya da anladığı; toplumda var olan çoğulcu yapının içinde olan ya da olması muhtemel “müzakere” fikrine ya da imkanına olan inançtır. Mouffe hem Rawls’un hem de Habermas’ın Politik Felsefelerinin temelinde bu inancın var olduğunu vurguluyor. O, bu iki düşünürü ele alırken Müzakereci yaklaşımın her iki düşünürce gayesel olarak paylaşıldığını ve her ikisinin de liberal demokrasinin mütentakız/çelişkili doğası olarak görülen çoğulcu yapısının gerçekte demokrasi ile liberalizm arasındaki kuvvetli bağı temin etmeye dayandığını göstermeye çalışıyor.

¹ Alain Badiou, Felsefe ile Politika Arasındaki Gizemli İlişki, Çev. Murat Erşen, İstanbul, Monokl Yayınları, 2012, s. 26.

² Chantal Mouffe, “Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism?” Social Research içinde, 1999, s. 750.

Aslında tam da bu noktada Mouffe'un yorumuyla Politik felsefenin toplum sözleşmesi bahsindeki en eski iki temel problemini açığa çıkarabiliyoruz. Bu problemi çoğunluk ve çoğulculuk problemi olarak adlandırabiliriz. "Çoğunluk" daha çok Rousseau'nun sözleşme yoluyla vardığı 'kamusal bir çoğunluk' fikriyken, "Çoğulculuk" toplumun içerisinde bireylerin temsil edildiği çoğulcu ortamdaki bireylerin bireysel hakları neticesinde oluşmuş ve sözleşme yoluyla birliktelik ortaya koyacakları görüş olarak açıklanabilir ve ilk temsilcisi Locke'tur. Mouffe tam da bu noktada Rawls'un kendi politik felsefesindeki emelinin demokratik liberalizmi hem özgürlük hem de eşitlik iddialarına cevap verecek şekilde, aynı niyetteki iki farklı görüşün ortaya çıkardığı problemi yani Constant'ın "modernlerin özgürlükleri" ve "kadimlerin özgürlükleri" olarak adlandırdığı Locke ve Rousseau arasındaki problemi çözmeye çalıştığını vurguluyor. Biz de bu celsede diyebiliriz ki Locke ve Rousseau'da açığa çıkmış yukarıdaki problemin benzerinin uzlaşma zemini ararken Habermas ve Rawls arasında da çoğunluğun nasıl ve ne şartlarda uzlaşabileceği meselesinde ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Çünkü hem Rawls hem de Habermas toplumu oluşturan çoğulcu unsurların aynı çatı altında uzlaşmalarını mümkün kılacak ya da halihazırda mümkün kılıyor olanın üzerine politik felsefelerini icra ediyordu ve bu Mouffe için bu her iki düşünürün ortak bir diğer inancıydı. Mouffe bu durumu şöyle açıklıyor:

"Müzakereci demokrasinin iki versiyonu arasındaki bir diğer kesişme noktası, her ikisinin de otoriteyi ve meşruiyeti kamusal akıl yürütmenin belirli birtakım formları üzerine dayandırmanın imkânı konusundaki müşterek ısrarı ve de yalnızca araçsal olmayan fakat, Rawls için "makul", Habermas içinse "iletimsel rasyonalite" olarak kavramsallaştırılan normatif boyutlara da sahip bir rasyonalite formuna duydukları müşterek inançtır."³

Mouffe'un burada vurgulamak istediği, bu iki düşünürün yukarıda bahsini ettiği, ihtiyaç duyduğu bu müşterek inançta "salt mutabakat" ile "rasyonel konsensüs" arasında bir ayrımın politik olanın çerçevesi, makul bireylerin görüşlerindeki farklılıklara rağmen, bir tarafsızlık ile yürütülerek sözleşmeyle belirlenmesidir. Temelde hem Habermas hem de Rawls liberal demokrasinin kurumlarında rasyonaliteyi bulabileceğimizi ve içeriğinin idealize edilebileceği üzerinde mutabıktır.

Bu celsede Mouffe'un ortaya koymaya çalıştığı kesişmelerin en temelinde toplumun rasyonel bir parçası olarak bireylerin kendi çıkarları ve politik halleri söz konusu olduğunda, Rawls tabiriyle "makul" Habermas tabiriyle "rasyonel" olan bireyler olarak uzlaşabileceklerine olan inançtır. Farklılıklar ise tam da her iki düşünürün kesişim noktalarından hareketle çıkmaktadır. Bu rasyonel ve makul bireylerin nasıl ve hangi yolla uzlaşacağı meselesi her iki düşünürün farklılaştığı noktanın başlangıcıdır.

³ A.e. s. 754.

Mouffe'un bu celsedeki yaklaşımı yani bu iki zıt politik felsefecinin görüşlerini makul ve rasyonel kavramlarında buluşturması ilk bakışta gayet yerinde ve başarılı bir tahlil olarak algılanabilir. Burada dikkatimizi çekmesi gereken husus politik felsefenin en temel prensiplerinden birini bir benzeşme noktası olarak görme kolaylığıdır. Birincisi, topluma ya da politik olanın muhataplarına sunacağınız teklifin elbette rasyonel veya makul -adına her ne demek isterseniz- olması gerekir. İkincisi, birincisiyle bağlantılı olarak her politik teklifin muhatabı rasyonel ya da makul olmak zorundadır. Siz bir politik teklif ortaya koyacağınız vakit bunun makul-rasyonel olmasını ve bunun muhataplarının da aynı kategorik bir düzen ile makul-rasyonel olmasını beklersiniz, bu ikisinden biri söz konusu olmadığında teklifiniz anlamını yitirir. Böyle bir benzerlik kurma yolu felsefe tarihindeki hemen her düşünürü makuliyet-rasyonalite hesabıyla bir arada buluşturabileceğiniz anlamına gelir ve bu haliyle herhangi felsefi bir karşılığı yoktur. Bu bölüme bir virgül koyarken, başka bir Rawls-Habermas müellifi Murat Özbek'in konuya ilişkin yaklaşımına değinmeye çalışalım.

Rawls-Habermas mukayese ve tartışmasına katkı sağlayanlardan olan Murat Özbek ilgili kitabında her iki düşünürün kesiştiği noktalara Mouffe'a ilaveten ortaya "istikrar" kavramını koymaktadır. Özbek'in her iki düşünürü kesiştirdiği istikrar meselesi Mouffe'un işaret ettiği, iki düşünürün de liberal demokratik kurumlara olan inançları çerçevesinde okunabilir. Özbek "Siyasal istikrar" kesişmesine şöyle değiniyor:

"...hem Rawls, hem de Habermas, düşünsel ve vicdani çeşitlilik koşulları altında yaşayan demokratik bir toplumda siyasal istikrarın ancak tüm vatandaşların "en derin vicdani kanaatlerini" yansıtan ortak bir adalet anlayışı üzerinde, "makul" gerçeklere dayalı bir görüş birliğinin kurulması yoluyla sağlanabileceğini düşünmektedir."⁴

Özbek, toplumdaki uzlaşma durumunun her iki düşünür içinde motivasyon kaynağını makul ve rasyonel paydaşların bir istikrar talebine bağlıyor ve hatta bir adım öteye giderek iki düşünürü, politik felsefi duruşları itibarıyla bir bütünün birbirlerini tamamlayan iki parçası olarak görüyor:

"Rawls ve Habermas'ı farklı yaklaşımların birbirini dışlayan iki rakip olarak görmektense, bir bütünün birbirlerini tamamlayan iki parçası olarak görmek daha doğru olur."⁵

Özbek'in bu iddialı yorumunun Mouffe'u ve hâlihazırdaki özellikle İngilizce literatürdeki mevcut metinler göz önünde bulundurduğumuzda haklı gerekçeleri var. Özellikle çoğulculuğun olduğu ve bu çoğulculuğu çatışmanın değil aksine birleştirmenin bir unsuru olarak gördüğünüzde ve her iki düşünürün kamusal alan ve kamusal hukuk söz konusu olduğunda bir bütünün birbirlerini tamamlayan iki parçası olduğunu söylemek iddialı olsa da kesiştikleri bir vakia olarak durmaktadır.

⁴Murat Özbek, Rawls-Habermas Tartışması: Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar? İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 78.

⁵A.e. s. 94.

Bütün bu kesişmeler söz konusuken Mouffe'un da işaret ettiği üzere kesişmelerin hemen ardına farklılıklar bu iki düşünürün temel tekliflerinde baş göstermektedir. Elbette bu benzerlikleri bulma isteğinin çağdaş felsefe literatürünün, çağdaş entelektüel cemiyetlerin ve politik beklentilerin metnimizin başında belirttiğimiz türden bir "Demokrasi" ve onun kurumlarına ve işleyişine duyulan sağlam inançla derin bir bağlantısı vardır. Bu cihetle Mouffe ve Özbek'in motivasyonlarında bu demokrasiye ya da "demokrasinin köklerine" olan inancının müelliflerin başka eserlerinden hareketle de görmek mümkündür.

Uzlaşımın Yolları, Farklılıklar

Bu metin boyunca Rawls ve Habermas'ın kesişebildiklerini ve temelde toplumun paydaşı olan farklıların ve farklılıklarını rasyonel-makul bir düzlemde buluşabildiklerini Mouffe ve Özbek'in değerlendirmeleri ışığında ele almaya ve göstermeye çalışmıştık. Bu iki çağdaş düşünürün ayrı düştüğü noktaları Chantal Mouffe ve Gordon Finlayson'un metinleri ışığında değerlendirmeye çalışalım. Mouffe ilgili metninde, temel ayrışmanın Rawls'un uzlaşma için sunduğu analitik reçetenin, Habermas tarafından reddini, toplumun paydaşlarının ahlaki söylemleri üzerinden, bu söylemleri beraberinde getirerek bertaraf edemeyeceğini, metnin ilgili kısmında şöyle ifade ediyor:

Habermas'ın ve Rawls'un birbirinden ayrı düştüğü nokta, demokratik kurumlarda cisimleşen pratik akıl formuna dair yapmış oldukları izahlar dahilindedir.

Rawls, katılım gösteren herkesi sahip oldukları bütün hakları ve çıkarlarını bir kenara koymaya zorlayan "orijinal pozisyon" aygıtıyla/sözleşmesiyle (device) kendisine ulaşılan adalet prensipleri rolüne vurgu yapmaktadır. Rawls'un - temel liberal prensiplerin önceliğini dile getiren - "hakkaniyet olarak adalet" ile birlikte "anayasal temeller" kavramsallaştırması "özgür kamusal akıl"ın tatbikinin çerçevesini sunmaktadır. Habermas söz konusu olduğunda ise, o müzakerenin kapsamına ve içeriğine hiçbir sınıra dahil edilmediği ve kendisi tarafından kesin bir surette "prosedüralist yaklaşım" olduğunun iddia edildiği şeyi savunmaktadır. Ahlaki söylem içerisindeki katılımcıların uzlaşamayacakları pozisyonları bertaraf edecek olan şey ideal konuşma durumunun prosedürel kısıtlamalarıdır/kısıtlılıklarıdır.⁶

Rawls ve Habermas'ın birbiriyle uzlaşamadıkları temel başka bir hususu Finlayson vurgulamaktadır. Her iki düşünür arasındaki temel farklılığın öncelikle ahlaki gerekçelendirme boyutunda olduğu ve Rawls'un aksine Habermas için ahlaki duruşlar tek bir düzlemde doğrulanamaz:

Sonuçta, Habermas etik gerekçelerin siyasi normların doğrulanması ile ilgili olduğunu kabul eder fakat bununla birlikte kendisi, modern çoğulcu toplumlarda etik gerekçelerin tam da doğaları gereği, her yurttaş veya hukuka tabi her bir üye tarafından kabul edilmemesinin muhtemel olduğunu da teslim etmektedir. Bu sebeple, politik doğrulamayla ilgili olan her gerekçenin herkes tarafından desteklenemeyeceğini (Rawls reddederken) Habermas kabul eder.⁷

⁶ Mouffe, a.g.e., s. 756.

⁷ James Gordon Finlayson. "The Habermas-Rawls Dispute Redivivus". Politics and Ethics Review, Vol. 3, No. 1, 2007, s. 146.

Rawls için iyi bir demokratik yurttaş etik gerekçelerle politik süreçler arasında bir ayırım yapar ve bu ayırım kendisinin kamusal doğrulamaya/teyide ulaşması için ilk adımı oluşturur. Habermas'a göre ise demokratik prosedürler içerisinde yer alan etik gerekçelerin olabildiğince fazla bir şekilde bir araya getirilmesi politik doğrulamayı/teyidi güvence altına alma amacını taşımaktadır. Tam da bu celsede Rawls'un her şeyi temele alan tek başına "Adalet" fikri ve onun sabit prensipleri, belli ve kati sabiteler oluşturduğu için Habermas tarafından kabul edilemez. Bu iki derinlemesine ayırım makul-rasyonel bireylerin politik olana dair hareketlerindeki temel yönelim farklılığıdır aslında. Rawls'un makul öznesi diğer makul öznelerin ortak iyiyi ahlaki bir temelde her ne farklı doktrin grubuna üye olurlarsa olsunlar isteyebileceklerini ve bulaşabileceklerini ortaya koyarken Habermas'ın Rasyonel öznesi kendisinden başka ile aynı olmak aynı iyiyi istemek zorunda değilken Rasyonel bir iletişim yoluyla birlikte yaşayabilir ve kurumlarını tesis edebilir.

⁴Murat Özbek, Rawls-Habermas Tartışması: Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar? İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 78.

⁵A.e. s. 94.

Sonuç Yerine

Rawls ve Habermas kısmı haklı gerekçelerle politik felsefeyle ilgili birçok kimse tarafından iki ayrı dünyanın insanı olarak görülüyor. Zamanın etkin demokratik algılarının da payı ile halihazırdaki yükselen literatür bu iki düşünürün iki ayrı dünyaya sahip olarak belli yönleriyle aynı dünyaya farklı veçhelerden bakan iki düşünür olarak gösterme eğiliminde. Açıkçası mevcut çalışmalar ve her iki düşünürün birbirlerine karşı yazdıkları metinler çerçevesinde literatüre katkısı olması açısından sonuç olarak şunlar söylenebilir:

- Her iki düşünür de toplumun belli türden farklılıkları olduğunu ve bir şekilde tektipleştirilemeyeceklerine, fakat uzlaşabileceklerine inanmaktadır.
- Rawls ve Habermas toplumun paydaşlarının ancak rasyonel temeller sağlanabilirse uzlaşmanın mümkün olacağını kanaatini paylaşır.
- Rawls'ta uzlaşmayı mümkün kılacak olan toplumu oluşturan doktrinlerin makuliyet etrafında ortak bir irade koymasıyken, Habermas'ta toplumun uzlaşabilmesi için iletişim temelli bir rasyonaliteye ihtiyaç vardır.

Habermas ile Rawls'un temelde ayrıldığı noktanın uzlaşının işleme geçme durumu olduğu görülürken, Habermas'çı cephe Rawls'un politik teklifini toplumun farklı paydaşlarının iletişime geçmeden sadece reçeteye tabii bir yolla mümkün olamayacağını öne sürmektedir. Buradaki Rawls'un toplumun paydaşlarını birbirleri ile iletişim kurmadan uzlaşmaya varmayı önermesi eleştirisi ciddi bir eleştiri olarak durmaktadır. Fakat, Rawls ilgili metinlerinde "Makul" olanın ölçüsünü ortaya koymazken ve doğal olarak toplumu oluşturan kapsamlı doktrinlerin ne'ye ve nasıl makuliyet sıfatını aldığına dair derin bir izahı yoktur, bu da teklifinin geçerliliğini zayıflatmaktadır. Diğer taraftan Habermas ve Habermas'çı cephe de başka bir muğlaklık alanı oluşturacak "iletişimsel rasyonalite" fikri ile bir muğlak çözüm önermektedir. Eğer bu rasyonel temelli iletişim, özneler arasında mümkünse Rawls vari bir ahlak ya da erdem üzere bir araya gelmek de aynı kategorideki özneler için mümkündür ve Habermas'ın iletişim halindeki özneleri de bir erdem üzerine bir araya pekâlâ gelebilir.

Son cümle olarak metni kıssadan hisse bir yorumla bitirelim. Habermas ve Rawls benzer politik teklife sahip olup olmadıkları halihazırda bizce ve literatürce tartışıla dururken bu iki kutup filozofun kendi yaşadıkları dönemde birbirlerine ciddiyetle felsefi tartışmalara girmeleri, derslerinde konu edinmeleri ve mektuplaşmaları günümüz akademisine önemli bir örnek olarak karşımızdadır. Kendi akademi dünyamız adına hisse şudur; Habermas tarafından ciddiyetle tartışılan liberal Rawls örneği önümüzde dururken, bugün Türkiye şartlarında liberal politik felsefecilerin -eğer varsalar- başka herhangi bir karşı fikir tarafından ciddiyetle tartışıldığına ve kritik edildiğine henüz şahit olamadık.

Kaynakça / References

- Badiou, Alain. (2012). Felsefe ile Politika Arasındaki Gizemli İlişki, Çev. Murat Erşen, İstanbul, Monokl Yayınları.
- Finlayson, James Gordon. (2007). "The Habermas-Rawls Dispute Redivivus". Politics and Ethics Review, Vol. 3. No. 1, s. 144-162.
- Finlayson, James Gordon. (2019). The Habermas-Rawls Debate, Columbia University Press. New York.
- Habermas, Jürgen. (1991). The Structural Transformation of The Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society, MIT Press. Cambridge.
- Habermas, Jürgen. (1995). "Reconciliation Through the Public Use of Reason: Remarks on John Rawls's Political Liberalism." The Journal of Philosophy , Vol. 92, No. 3, s. 109-131.
- Habermas, Jürgen. (1997). Kamusalığın Yapısal Dönüşümü Çev. Tanıl Bora, Mithat. Sancar, İletişim Yayınları. İstanbul.
- Habermas, Jürgen. (2007). The Theory of Communicative Action, Polity Press, Cambridge.
- Habermas, Jürgen. (2009). Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy, Polity Press. Cambridge.
- Habermas, Jürgen. (2015). Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law And Democracy. Place of Publication not Identified: Polity Press. Cambridge.
- Mouffe, Chantal. (1995). Democracy And Pluralism: A Critique Of The Rationalist Approach? Faculty of Law, University of Toronto.
- Mouffe, Chantal. (1999). "Deliberative Democracy Or Agonistic Pluralism?" Social Research içinde, , s. 745-758.
- Mouffe, Chantal. (2009). On The Political. Routledge. London.
- Rawls, John. (1999). A Theory of Justice. Oxford University Press. Oxford.
- Rawls, John. (1995). "Political Liberalism: Reply to Habermas", The Journal of Philosophy Vol. 92. , No. 3. , s. 132-180.
- Rawls, John. (2005). Political Liberalism. Columbia University Press. New York.
- Özbank, Murat. (2009). Rawls-Habermas Tartışması: Neden Demokrasi? Nasıl İstikrar? İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Vetlesen, Arne Johan. (1995). "Hannah Arendt, Habermas and the Republican Tradition" Philosophy & Social Criticism, Vol. 21, No. 1, s. 1-16.